

ШЛЯХИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ГЕОГРАФІЇ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Реалізація виховного потенціалу шкільної географії покликана підвищити результативність вирішення загальноосвітніми закладами виховних завдань. Посилення виховної функції географії узгоджено зі стратегією модернізації освітнього простору, відповідає пріоритетам сучасної державної політики в галузі освіти. Виховна функція процесу пізнання як органічний складник педагогічної діяльності, спрямованої на формування компонентів змісту географічної освіти й розвиток особистості учня, забезпечує безумовну інтеграцію географії в цілісний педагогічний процес загальноосвітньої школи.

Окремі аспекти реалізації виховної функції шкільної географії в навчальному процесі висвітлено в роботах О. Бакай, Н. Бескової, В. Корнеєва, В. Пестушка, Г. Уварової та ін., які аналізують значення і можливості різних курсів шкільної географії у вирішенні загальних завдань виховання школярів.

Мета статті – визначити шляхи реалізації основних напрямів виховання школярів у процесі навчання географії.

Необхідність активізації педагогічної функції процесу навчання шляхом максимальної реалізації виховного потенціалу шкільної географії дає можливість на підставі аналізу досвіду вітчизняної школи в реалізації основних завдань і принципів виховання в системі навчальної діяльності виділити певні напрями цієї роботи: патріотичний, моральний, екологічний, естетичний, трудовий, економічний, фізкультурно-оздоровчий [1].

Шкільна географія відіграє значну роль у вихованні патріотизму підрастаючого покоління. Патріотичне виховання – виховання засобами шкільної географії людини-громадянина, людини-патріота, основними рисами якої є національна самосвідомість, почуття любові до своєї Батьківщини, шанобливе ставлення до народних традицій, звичаїв, обрядів, як ланки, що визначає духовну єдність поколінь, почуття громадянської й соціальної відповідальності, бажання поліпшити умови життя в рідній місцевості.

Шляхами реалізації завдань патріотичного виховання в процесі навчання географії будуть [2]:

1. Оптимальний відбір змісту навчального матеріалу й посилення його українознавчої спрямованості. Так, характеризуючи окремі території світу, доречно знайомити учнів з внеском українських учених у їх вивчення й освоєння (наприклад, при вивченні теми «Відкриття й освоєння Африки» у курсі «Географія материків і океанів» вчитель може більш докладно зупинитися на дослідженнях території цього материка українським мандрівником і дипломатом Єгором Ковалевським).

2. Реалізація принципу національної спрямованості шкільної географії, який передбачає формування в учнів національної свідомості, прищеплення шанобливого ставлення до традицій і звичаїв українського народу щодо вшанування й збереження природи краю, підтримання важливих рис української нації – чуйності, працелюбності та милосердя, що має знайти своє вираження в широкому й активному залученні в процес вивчення географії здобутків усної народної творчості (прислів'їв, приказок, прикмет, загадок про природні об'єкти та явища), елементів календарної обрядовості, землеробської культури, використанні народних традицій поведінки в природі, шанобливого ставлення до неї.

У процесі навчання географії здійснюється моральне виховання учнів – формування базових моральних цінностей, значимих моральних якостей, прагнення дотримуватися норм загальнолюдської та народної моралі, які визначають світогляд, діяльність, поведінку й вчинки дитини в природі й суспільстві.

Реалізація завдань морального виховання в процесі навчання географії може відбуватися шляхом [4]:

1. Звернення до особистого досвіду учнів, їх роздумів з обговорюваної теми через моделювання життєвих ситуацій, у процесі вирішення яких у ході реальних відносин, переживань формуються особистісні цінності й розвивається моральний досвід кожної дитини

2. Використання в процесі навчання географії творів художньої літератури та народної творчості (літературні епіграфи до уроку, образні описи досліджуваних об'єктів або явищ, метафори тощо) з метою залучення учнів до системи загальнолюдських і національних культурних цінностей і вироблення в школярів власного ставлення до них.

Комплексний підхід шкільної географії до вивчення взаємозв'язків і взаємовідносин природи й суспільства зумовлює наявність у неї високого потенціалу в реалізації завдань екологічного виховання – виховання потреби спілкуватися з природою, формування інтересу до пізнання її законів та закономірностей, розвитку переконань у необхідності вирішувати завдання раціонального природокористування й охорони довкілля.

Вирішення цих завдань учителем географії можливо тільки за умови організації цілеспрямованої й систематичної навчально-виховної роботи з школярами, основними напрямками якої будуть [9]:

1. Реалізація принципів екологічної освіти в урочній та позаурочній діяльності з географії (міждисциплінарний підхід у формуванні екологічної культури; систематичність і безперервність вивчення екологічного матеріалу; єдність наукових і практичних знань; взаємозв'язок глобального, національного й краєзнавчого рівнів у розкритті екологічних проблем у процесі навчання географії; єдність емоційно-образного й логічного рівнів пізнання в навчальній діяльності учнів з вивчення й поліпшення довкілля).

2. Використання в навчально-виховному процесі з географії сучасних педагогічних технологій (проектної, проблемної, ігрової тощо), з метою формування вміння учнів моделювати й прогнозувати розвиток соціо-природних систем, здійснювати дослідження навколишнього середовища, приймати екологічно доцільні й відповідальні рішення й реалізовувати їх на практиці.

Особливе значення має географія в реалізації завдань естетичного виховання – цілеспрямованого процесу формування в дитини естетичного ставлення до довкілля, використання природи рідного краю як джерела естетичних вражень та емоційної дії на особистість учнів, формування в

школярів почуття прекрасного, естетичних смаків, художньо-естетичних схильностей і здібностей засобами географії [3].

Опорними в процесі навчання географії для організації повноцінного сприйняття, правильного розуміння прекрасного в природі, стимуляції емоційно-ціннісного ставлення до дійсності є такі види естетичної діяльності:

1. Рецептивно-естетична – полягає в сприйнятті учнями краси реального пейзажу. У цьому випадку реалізація завдань стимуляції естетичного ставлення до природи іде шляхом її емоційного сприйняття. З цією метою вчитель має активно використовувати такий метод пізнання навколишньої дійсності, як спостереження, у процесі якого не тільки активно формуються чи уточнюються географічні уявлення учнів, а й відбувається розвиток їх сенсорної сприйнятливості, стимулюється емоційно-ціннісне ставлення до дійсності. Наприклад: «Спостерігай за змінами осіннього неба. Яким воно найчастіше буває восени? Склади палітру осіннього неба. Опиши твої почуття під час спостереження за змінами барв осіннього неба».

2. Художньо-рецептивна – полягає у сприйнятті творів мистецтва, які не тільки інформують, але й посилюють емоційне навантаження повідомлюваних учням знань. Відбувається при використанні творів мистецтва в процесі навчання географії з метою ілюстрації, конкретизації теоретичного матеріалу, розвитку інтелектуально-практичних умінь учнів. Наприклад: «Прочитай уривки з віршів українських поетів[5]:

<i>✦ А. Метлинський</i>	<i>✦ І. Франко</i>	<i>✦ М. Руденко</i>
<i>...Дніпр клекоче, стогне, плаче</i>	<i>...Цілу ніч гуляв тут вітер,</i>	<i>...В природі наші виміри відсутні –</i>
<i>Й гриву сивую трясє; Він реве й на камінь</i>	<i>скиглив на щербатих скелях,</i>	<i>Вона не ходить з метром у руці.</i>
<i>Камінь рве, гризе, несе...</i>	<i>вило море й кам'яні стіни гризло і товкло.</i>	<i>Ламають скелю квітів корінці, Корали творять острови могутні.</i>

Які зовнішні сили Землі в образній формі описують автори? Підкресли у віршах слова, що підтверджують твою відповідь».

3. Мистецько-творча – полягає в створенні учнем художнього образу. Відбувається в процесі виконання учнями творчих завдань, у яких змодельовані

елементи мистецько-творчої діяльності. Наприклад: «Придумай і виготов настільну гру «Мандри Південною Америкою». Формат паперу А3. Гра повинна бути яскравою, кольоровою, цікавою. Розробляючи гру, використовуй свої знання за темою «Південна Америка».

Важливе місце посідає шкільна географія в реалізації завдань трудового виховання – формування в процесі навчання географії трудової мотивації, потреби брати дієву участь у суспільно корисній діяльності з перетворення рідного краю, бажання застосовувати географічні знання й уміння у власній професійній діяльності [8].

У процесі навчання географії (на уроках, у позаурочній роботі, у процесі виконання домашніх завдань) комплексно вирішуються такі завдання трудового виховання учнів, як: розвиток пізнавального інтересу до знань, потреби в творчій праці, прагнення застосовувати географічні знання на практиці; озброєння учнів різноманітними трудовими вміннями й навичками, формування основ культури розумової та фізичної праці; виховання високих моральних якостей, працьовитості, відповідальності, цілеспрямованості та чесності.

Складовою трудового виховання школярів в навчально-виховному процесі з географії виступає професійна орієнтація учнівської молоді. У процесі навчання географії вчитель повинен знайомити учнів з практичним застосуванням досягнень географії в сфері промислового та сільськогосподарського виробництва, надавати їм відомості про використання географічних знань і умінь в конкретних видах професійної діяльності, що сприятиме пізнанню учнями сенсу географічних понять і категорій, розвитку професійних інтересів і схильностей школярів, прийняттю ними рішення щодо вибору професії й чіткого визначення мотивів навчальної діяльності [6].

Багатий арсенал економічних знань, закладений у шкільній географії, надає широкі можливості для здійснення економічного виховання школярів – цілеспрямованого процесу взаємодії вчителя й учня, спрямованого на засвоєння елементарних економічних понять, розвиток економічного мислення,

стимуляції інтересу до економічної сфери життя, формування моральних та ділових якостей, навичок соціально-економічної поведінки.

Особлива роль у вирішенні завдань економічного виховання належить економічній і соціальній географії, у процесі засвоєння змісту якої здійснюється формування системи понять і уявлень про організовану та ефективну економіку, розвиток продуктивних сил, виробничих відносин, висвітлення шляхів підвищення ефективності виробництва, вдосконалення системи управління та методів господарювання.

Формування економічної свідомості, розвиток економічного мислення школярів здійснюється на уроках географії в результаті спеціально організованої пізнавальної діяльності учнів в процесі [5]:

1. Вирішення реальних проблемних ситуацій, виконання спеціальних навчально-практичних вправ для розвитку економічних умінь і навичок, під час яких здійснюється інтеграція та застосування отриманих раніше географічних та економічних знань, відбувається формування економічного досвіду учнів.

2. Суспільно-корисної діяльності. Необхідність організації, планування, обліку й аналізу ефективності та результативності доступної учням економічної діяльності створює в дітей особистий досвід розуміння економічних проблем, сприяє формуванню суспільної активності, моральних та ділових якостей, прагнення до особистого успіху. Наприклад, при вивченні теми «Художні промисли» у курсі «Економічна географія України» (у межах позаурочної діяльності) вчитель може запропонувати учням організувати ярмарок-продаж власних виробів – вишивки, художньої обробки деревини, виробів з бісеру, художнього плетіння та ін. Кошти, отримані з їх продажу, діти можуть витратити на придбання наочності для кабінету географії, обладнання для польових практикумів, подарунки для дитячого будинку.

Шкільна географія має великі можливості в здійсненні фізкультурно-оздоровчого напрямку виховання учнів. Походи та екскурсії в природу, практичні роботи на місцевості, дослідницька та пошукова краєзнавча діяльність сприяють покращенню розумової та фізичної працездатності учнів, підвищенню функціональних можливостей організму, формуванню системи

знань і вмінь, що забезпечують здоровий спосіб життя та спрямовані на зміцнення здоров'я школярів [9].

Підводячи підсумки, зазначимо, що реалізація виховного потенціалу шкільної географії можлива за рахунок комплексного підходу вчителів до вирішення основних завдань напрямів патріотичного, морального, екологічного, естетичного, трудового, економічного, фізичного виховання школярів в системі навчальної діяльності з географії. Ефективність здійснення виховної функції шкільної географії залежить від продуманої організації процесу навчання, оптимального добору змісту, методів і форм взаємодії учнів і вчителя як у рамках урочної, так і під час позаурочної роботи.

Реалізація виховного потенціалу сучасної географії дозволить створити в учнів цілісну систему поглядів на світ, сформувані правильні ціннісні орієнтації по відношенню до довкілля, ідейно-моральні, культурні й етичні принципи й норми поведінки, необхідні для вільної орієнтації дитини в природному та суспільному середовищі.

Перспективним напрямом нашого дослідження буде визначення педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців до реалізації виховного потенціалу шкільної географії в навчальному процесі вітчизняних загальноосвітніх закладів.

Література

1. Бех І.Д., Радул В. Педагогічна культура і розвиток соціальної зрілості особисті вчителя Наукові записки. Випуск 32. Ч.1. Серія “Педагогічні науки”. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – С. 19.

2. Галузинський В.М. Педагогіка. Київ., “Вища школа” 1995 р. – С. 48-50.

3. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання : навч. посібник. – К. : Вища школа, 1997. – С. 22.

4. Концепція позакласної виховної роботи в загальноосвітній школі – К., 1991. – С. 34.

5. Кузь В.Г., Руденко Ю.Д., Сергійчук З.О. Основи національного виховання. Умань, 1993. – С. 210.

6. Сухомлинский В.А. Методика воспитания коллектива. – М. : Просвещение, 1981. – С. 117.
7. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – М., 2000. – С. 78.
8. Соя М. М., Луцький Я.В.. Виховна робота в дитячих оздоровчих закладах. Івано-Франківськ, 1995 р. – С. 28-30.
9. Стельмахович М.Г. Теорія і практика українського національного виховання. Івано-Франківськ, 1996. – С. 23.
10. Ковальова К. І. Метод проектів як засіб модернізації навчально-виховного процесу з географії / К. І. Ковальова, Г. Ю. Нападовська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. – Херсон, 2015. - №2. – С. 113-118.
11. Ковальова К. І. Формування світогляду учнів засобами екологічної освіти на уроках географії / К. І. Ковальова // Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства : збірник наукових праць [Текст] / [за ред. І. О. Пилипенка, Д. С. Мальчикової]. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2014. – Вип. 6. – 100 с.